

Edukacja wobec współczesnych problemów pracy

Prof. dr hab. Barbara Baraniak

Wprowadzenie

Edukacja realizuje wiele celów dotyczących pracy i przygotowania do niej człowieka. Wyrażają się one m.in. w dążeniu do opanowania czynności o różnym stopniu złożoności i przekształcaniu ich w umiejętności opisujące kwalifikacje zawodowe (rys. 1).

Czynności składające się na daną umiejętność zawodową	⇒ Umiejętności zawodowe	⇒ Kwalifikacje zawodowe
---	-------------------------	-------------------------

Rys. 1. Zależność pomiędzy czynnościami, umiejętnościami i kwalifikacjami zawodowymi¹.

1. Edukacja jako zadanie przygotowania człowieka do pracy

Praca i jej złożoność decyduje o wymaganiach stawianych kandydatom ubiegającym się o zatrudnienie. Przyuczenie do pracy, przysposobienie do pracy i przygotowanie zawodowe to procesy przygotowujące człowieka do podjęcia pracy, pozostające w związku z jego rozwojem zawodowym, który jest przedmiotem zainteresowania teorii pedagogiki pracy.

Przyuczenie do pracy może przebiegać indywidualnie, na stanowisku pracy, pod kierunkiem mistrza, może także mieć formę kursu. Celem tego procesu jest przyuczenie do pracy człowieka, który wcześniej nie ukończył żadnej szkoły umożliwiającej zatrudnienie. „Stanowiskowe” przyuczanie do pracy umożliwi nabycie umiejętności wykonywania konkretnych czynności pod kierunkiem wy-

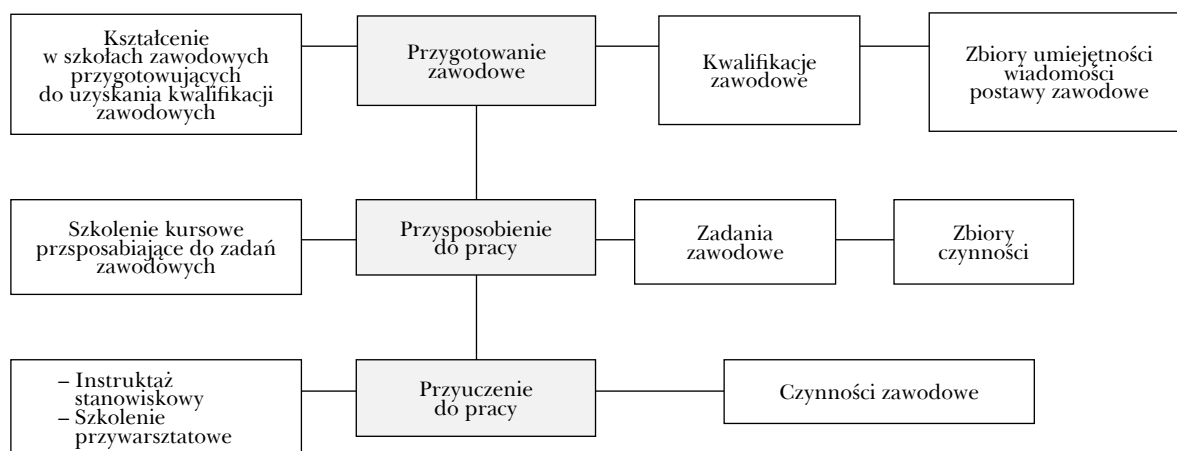
kwalifikowanego robotnika, stosującego metodę instruktażu. Kursy przyuczające do pracy umożliwiają opanowanie zarówno poprawnego wykonywania mało skomplikowanych zadań zawodowych pod kierunkiem wykwalifikowanego pracownika², jak również zagadnień teoretycznych dotyczących tych zadań.

Pedagodzy pracy rozpatrują przysposobienie zawodowe w dwóch kategoriach – procesu oraz wyniku. Prace organizowane przez zakłady pracy w formach kursowych lub klasach uzawodowionych umożliwiają wstępne poznanie zawodu od strony procesów, narzędzi, maszyn, urządzeń, czynności, zaś wynikiem kształcenia zawodowego jest opanowanie przez uczących się układu podstawowych umiejętności, ściśle określonych zadań, wspieranych przez pozytywny układ motywacyjny, istotny dla procesów pracy oraz dalszego doksztalcenia, prowadzącego w efekcie do przygotowania zawodowego, opisanego pełną pulą charakterystycznych dla zawodu i poziomu kształcenia (robotnika, czeladnika, technika itp.) zadań zawodowych.

Przygotowanie zawodowe – podobnie jak przysposobienie zawodowe – rozumiane jest w dwóch kategoriach, a mianowicie jako proces i jego wynik. Istota procesu sprowadza się do opanowania przez uczącego się zawodu i osiągnięcia wysokiej przydatności zawodowej, której cechy charakterystyczne to wydajność procesu pracy oraz motywacja człowieka pracującego. Wynikiem przygotowania zawodowego będzie wykształcenie opisanie kwalifikacjami istotnymi dla danego zawodu, a także pożądanymi przez pracodawców. Dotyczyć będą one układów

¹ Jeruszka U. *Kwalifikacje zawodowe. Poglądy teoretyczne a rzeczywistość*, Warszawa 2006.

² Por. Nowacki T. *Leksykon pedagogiki pracy*, Radom 2004, s. 207; *Nowy Słownik Pedagogiki Pracy*, 2000.

Rys. 2. Miejsca, sposoby i charakter przygotowania człowieka do pracy (model własny).

umiejętności umysłowych i praktycznych, opartych na wiadomościach, oraz postaw umożliwiających skuteczne rozwiązanie zadań zawodowych. Stopień przygotowania człowieka do procesu pracy o różnym jej stopniu trudności ilustruje rys. 2.

Każdy z tych procesów przygotowuje człowieka do wykonywania pracy, której charakter jest różny i wyrażony stopniem jej skomplikowania, począwszy od czynności stanowiskowych, poprzez pojedyncze zadania, do ich pełnego zbioru, charakterystycznego dla danego zawodu. Podstawą wykonywania czynności oraz zadań zawodowych są umiejętności. Te stanowią o kwalifikacjach, przez co praca nabiera charakteru nie tylko kwalifikacyjnego, ale również jakościowego. Wyraża się on wydajnością pracy, czyli zdolnością pracownika do wytwarzania w jednostce czasu ilości produktu lub usługi, tj. wykonania określonej normy. Ta interesuje również jakość wytworzonej wartości, powstałej w procesie pracy. Będzie ona uzależniona – podobnie jak ilość – od poziomu przygotowania człowieka do procesu pracy, którego miernikiem są nie tylko pojedyncze czynności i umiejętności przekształcane w sprawność działania, ale kwalifikacje człowieka kształtowane w procesie edukacji.

2. Edukacja w ujęciu strukturalnym przydatnym w procesach przygotowania człowieka do pracy

Historycznie ukształtowana struktura pedagogiki pracy, opisana najpierw trzema działami kształcenia: przedzawodowego, zawodowego i ustawicznego, współcześnie ulega ewolucji. Teza ta dowodzi potrzeby poszerzenia zakresu kształcenia przedzawodowego o problemy wychowania i nazwanie pierwszego działu kształceniem i wychowaniem przedzawodowym. Również kolejne działy, w tym nowo wprowadzona edukacja pro-

zawodowa, unaoczniała nie tylko wymiar instrumentalnego przygotowania człowieka do pracy w obszarze kształcenia zawodowego, ale również dążenie do kształtowania postaw innowacyjnych, przedsiębiorczych.

Przyjrzyjmy się zatem edukacyjnym wymiarom pedagogiki pracy z uwzględnieniem ich miejsca oraz wieku ucznia. Może się ona odbywać zarówno w szkole, jak i poza nią oraz obejmować każdego człowieka – bez względu na wiek oraz szczególne potrzeby osób chcących się uczyć, np. rozwój indywidualnych zainteresowań, poszerzenie wiedzy o społeczeństwie, stosunkach społecznych itp. Zadania te wypełnia edukacja permanentna.

2. 1. Edukacja permanentna

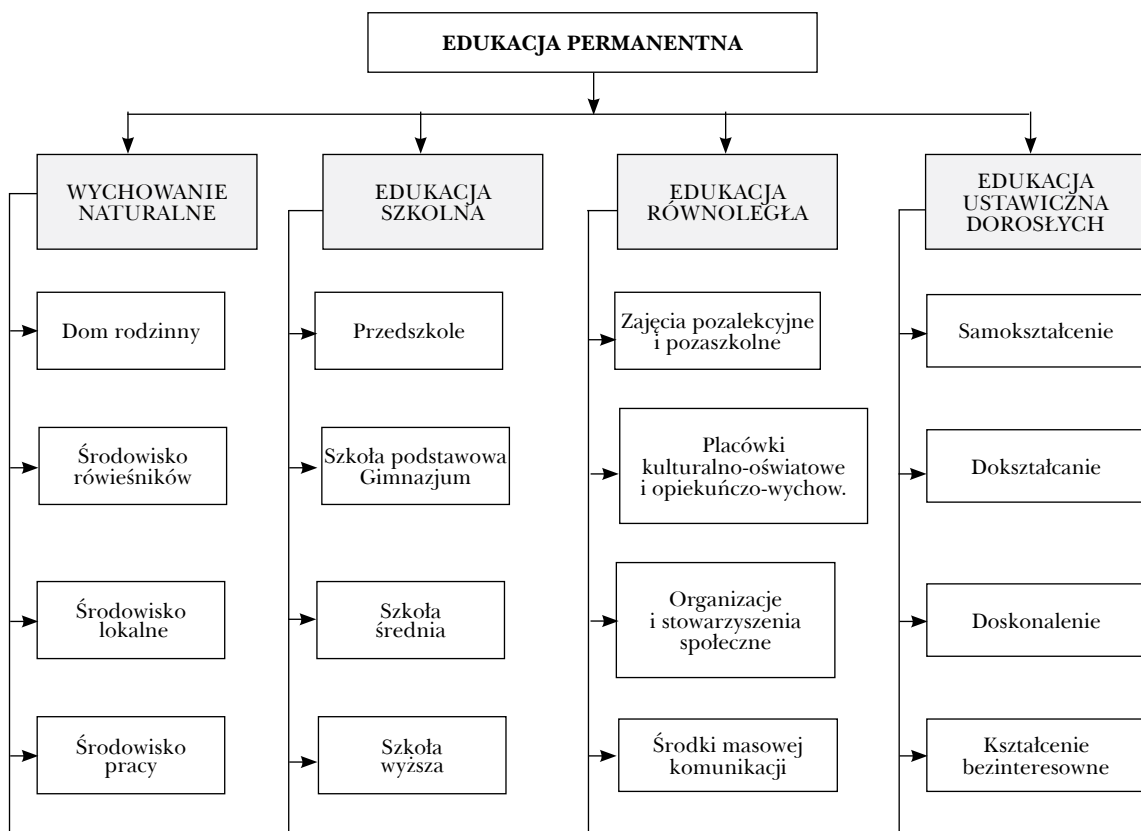
Edukacja permanentna *rozumiana jest najczęściej jako ogół procesów oświatowo-wychowawczych, występujących w całym okresie życia człowieka, a zatem procesów całościowych, prowadzonych we wszelkich możliwych formach organizacyjno-programowych i we wszystkich sytuacjach kontaktów międzyludzkich*³. Jej zakres tworzą cztery podstawowe obszary działań edukacyjnych, co ukazuje rys. 3⁴.

Okres całościowy edukacji rozpoczyna wychowanie naturalne, mające miejsce w rodzinie i środowisku lokalnym, które T. Nowacki⁵ proponuje nazwać edukacją wyjściową, co oznaczać będzie powrót do pierwotnej koncepcji Z. Wiatrowskiego. Kolejne obszary to edukacja: szkolna, równoległa oraz ustawiczna dorosłych. Powrót do pierwotnego zamysłu twórcy tego modelu wyeliminuje dwiistość terminologiczną, edukacja szkolna bowiem obejmuje kształcenie przedzawodowe, które mie-

³ Wiatrowski Z. *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 1994, s. 331.

⁴ Ibidem.

⁵ Nowacki T. *Leksykon pedagogiki pracy*, Radom 2004, s. 59.

Rys. 3. Struktura edukacji permanentnej.

ści się również w wychowaniu naturalnym i edukacji równoległej, oraz edukację zawodową, która nie może być ograniczona tylko do szkolnej.

Model edukacji permanentnej upowszechniany przez pedagogów pracy charakteryzuje wspólnie pożądane cechy edukacji, takie jak ciągłość, wielowymiarowość, interaktywność.

Podobne nowe układy odniesienia pedagogiki pracy, zaproponowane przez tego samego autora⁶, podkreślają idee społeczeństwa obywatelskiego, demokratycznego i pluralistycznego z akcentem na podmiotowość każdego człowieka, gospodarkę wolnorynkową, zakładającą maksymalną przedsiębiorczość, mobilność, konkurencyjność i kompetencyjność, tj. cechy edukacji zawarte w raportach F. Mayora, J.P. Cullera czy J. Delorsa. Ich treści proponują uczyć współżycia w skomplikowanym układzie globalnym, uwrażliwiać na tradycję, odkrycia i wiedzę, pobudzać myślenie alternatywne, kształtować zdolności do współdziałania i dialogu, uczyć samodzielności myślenia, niezależności sądów⁷. Te cechy edukacji pozostają istotne dla

R. Gerlacha⁸, który dostrzega potrzebę odejścia od rozumienia edukacji zawodowej wyłącznie w sferze instrumentalnej. Nurt ten dotyczy również edukacji prozawodowej jako procesu stwarzającego wielość dróg wiodących do kwalifikacji zawodowych, a ich wybór wyraża się aktywnością podmiotów uczących się, o czym przekonują nas poniższe rozważania, osadzone w teorii pedagogiki pracy.

2.2. Edukacja szkolna

Edukacja szkolna stanowi ogniwo edukacji permanentnej. Miejscem jej odbywania są instytucje dydaktyczno-wychowawcze, do których zaliczamy przedszkola, szkoły podstawowe, gimnazja oraz szkoły ponadgimnazjalne, a także szkoły wyższe.

Teorię pedagogiki pracy interesować będą następujące szkolne placówki edukacyjne realizujące proces:

- edukacji przedzawodowej, którymi będą przedszkola oraz szkoły ogólnokształcące różnego szczebla (szkoły podstawowe, gimnazja oraz licea ogólnokształcące),

⁶ Op. cit., s. 15.

⁷ Mayor F. *Przyszłość świata*, Warszawa 2001, s. 138.

⁸ Gerlach R. *Edukacja zawodowa nie tylko dla rynku pracy* [w:] Gerlach R. [red.] *Edukacja wobec rynku pracy. Realia – możliwości – perspektywy*, Bydgoszcz 2003.

- edukacji prozawodowej, która ma miejsce w liceach profilowanych,
- edukacji zawodowej, która odbywa się w zasadniczych szkołach zawodowych, technikach, szkołach policealnych.

Dopełnienie edukacji prozawodowej stanowi dom rodzinny oraz edukacja równoległa, a zawodowej – pozaszkolny system kształcenia zawodowego.

2.3. Edukacja przedzawodowa

Edukacyjny wymiar kształcenia przedzawodowego podkreśla pogląd Z. Wiatrowskiego⁹, który formułuje go na podstawie analizy środowisk zbliżających dzieci i młodzież do pracy człowieka. Do nich zalicza dom rodzinny, przedszkole oraz szkołę ogólnokształcącą. Każde z tych środowisk realizuje funkcje wychowawcze i kształcące, pomimo iż środowisko rodzinne wykracza poza edukację szkolną. Jest to istotny element dwoistości tego modelu i umożliwia:

- zbliżenie dzieci i młodzieży do pracy człowieka poprzez kontakt z wytworami pracy znajdującymi się w domu, przedszkolu, szkole i bezpośrednim otoczeniu dziecka,
- wychowanie przez pracę w domu rodzinnym, przedszkolu, szkole ogólnokształcącej,
- kształtowanie wiedzy o wytworach pracy, postrzeganie ich w kategoriach wartości, i pozytywnego stosunku do nich jako efektów pracy.

Elementy kształcenia przedzawodowego są zawarte w programach zintegrowanych (kl. I-III szkoły podstawowej), blokowych (kl. IV-VI szkoły podstawowej) oraz w następujących przedmiotach: język polski, historia, wiedza o społeczeństwie, sztuka (plastyka, muzyka), język obcy, matematyka, fizyka i astronomia, chemia, biologia, informatyka oraz do wyboru etyka lub religia występujące w gimnazjum i szkolnictwie ponadgimnazjalnym. Istotny zakres ich realizacji – na poziomie gimnazjum – wyznaczają również ścieżki edukacyjne o treściach: filozoficznych, prozdrowotnych, ekologicznych, czytelniczych i medialnych, dziedzictwa kulturowego w regionie, problematyki europejskiej, obrony cywilnej oraz kultury polskiej na tle cywilizacji śródziemnomorskiej¹⁰.

Edukację przedzawodową, będącą szerszą formułą kształcenia przedzawodowego¹¹, można wyodrębnić z modelu edukacji permanentnej,

integrując wychowanie naturalne z wychowaniem w placówkach realizujących kształcenie przedzawodowe, tj. w przedszkolach, szkołach podstawowych, gimnazjach i liceach ogólnokształcących (jako kształcenie średnie). Pojęcie „kształcenie przedzawodowe” zostało użyte po raz pierwszy w połowie lat siedemdziesiątych ubiegłego stulecia, a jego zakres obejmował wtedy:

- kształcenie ogólne,
- wychowanie przez pracę,
- kształcenie politechniczne,
- orientację szkolną i zawodową, która prowadzi do wyboru zawodu,
- przyuczenie do zawodu¹².

Dzisiaj, z perspektywy czasu, jak wskazuje Z. Wiatrowski, można stwierdzić, *co następuje*.

1. *Dotychczasowa formuła – kształcenie przedzawodowe – nie jest już wystarczająco ścisła między innymi z powodu znaczącej roli w tym procesie domu rodzinnego, realizującego li tylko zadania wychowania naturalnego. Stąd bardziej zasadna wydaje się formuła – kształcenie i wychowanie (a dokładniej – wychowanie i kształcenie) przedzawodowe.*

2. *Wychowanie i kształcenie przedzawodowe to rodzaj oddziaływania pedagogicznego w okresie przedszkolnym i szkolnym, poprzedzającym systematyczne kształcenie prozawodowe i zawodowe. W okresie tym chodzi nade wszystko o zbliżenie dzieci i młodzieży do pracy człowieka, kształtowanie wiedzy o pracy oraz pozytywnego do niej stosunku, jak również o zbliżenie do świata techniki.*

3. *Do podstawowych, a zarazem ogólnych zadań wychowania i kształcenia przedzawodowego przyjęto zaliczać:*

- *wychowanie przez pracę, szczególnie w domu rodzinnym, w przedszkolu i szkole obowiązkowej,*
- *kształcenie ogólnotechniczne,*
- *preorientację, orientację i poradnictwo zawodowe.*

Są to zarazem główne problemy edukacji przedzawodowej¹³.

2.4. Edukacja prozawodowa

Reforma oświaty (2000), nawiązując do europejskich priorytetów edukacji zawodowej, wprowadza do systemu nowy typ szkoły – najpierw liceum techniczne (1996), które przekształca się w liceum profilowane (2002) rozumiane jako szkoła ogólnozawodowa. Jej założeniem jest nabywanie przez uczniów kwalifikacji ogólnozawodowych. Model tej szkoły nawiązuje do rodzimych tradycji – ko-

⁹ Wiatrowski Z. *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 1994, 2000.

¹⁰ Podstawy programowe – rozporządzenie MENiS z dnia 21 maja 2001 roku (Dz. U. Nr 61, poz. 625).

¹¹ Wiatrowski Z. *Podstawy pedagogiki pracy*, ibidem; Idem, *Pedagogika pracy w zarysie*, Bydgoszcz 1985.

¹² Wiatrowski Z. *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 2000, s. 126-127.

¹³ Op. cit., s. 246.

lonie akademickie XVI wieku, reforma Jędrzejewiczowska (1932), propozycje S. Hessena (1887-1950), M. Falskiego (1973) i B. Suchodolskiego (1964) – oraz systemów oświaty części państw Unii Europejskiej, to jest: Francji, Danii, Niemiec czy Austrii¹⁴. Problem kształcenia ogólnozawodowego stanowi priorytet wspólnej europejskiej polityki edukacyjnej co znajduje potwierdzenie w różnych dokumentach europejskich. Kształcenie ogólnozawodowe umożliwia ukształtowanie elastycznie rozumianych umiejętności ogólnozawodowych, które *tworzą otwarte środowisko edukacyjne, czyli uatrakcyjniają ofertę procesu kształcenia*¹⁵.

Kształcenie prozawodowe poszerza dotychczasową formułę szkoły średniej o idee utylitarne¹⁶, a nie tylko przygotowanie uczniów do studiów uniwersyteckich. Realizacja powyższej idei wyraża się m.in. w elastyczności struktur szkolnych, umożliwiających przechodzenie z jednego typu szkoły do innego (model globalny szkoły¹⁷) i opóźnieniu decyzji uczniów o wyborze drogi zawodowej poprzez profilowanie szkoły średniej. To ostatnie zagadnienie, znane z doświadczeń krajów europejskich (Francja – licea techniczne i technologiczne, Dania – liceum handlowe, Niemcy – licea techniczne, ekonomiczne, ekonomii gospodarstw domowych, sportowe), ma również polską tradycję. Analizując ją, dowiadujemy się, że w XVI wieku powoływano kolonie akademickie, które dostrzegały znaczenie wiedzy realnej, m.in. w praktykach sadowniczych. Reforma Jędrzejewiczowska (1932) wprowadziła gimnazja zawodowe do systemu oświaty. Profilowanie o charakterze realnym miało również swoich zwolenników we współczesnej rzeczywistości. S. Hessen zaproponował – obok tradycyjnych profili: matematyczno-fizycznego, biologiczno-przyrodniczego i humanistycznego – również profil ekonomiczno-społeczny. M. Falski (1973) opowiadał się za kształceniem w średniej szkole ogólnokształcącej do pracy w handlu, administracji czy gospodarce. B. Suchodolski (1964) dostrzegł potrzebę podzielenia liceum na kilka wydziałów z uwzględnieniem głównych dziedzin nauki i kultury, czego wyrazem miało być przysposobienie uczniów do zawodów o charakterze techniczno-przemysłowym, bio-

logiczno-rolniczym, społeczno-administracyjno-ekonomicznym oraz związanych z kulturą i oświatą. Koncepcja B. Suchodolskiego pozostaje bliska twórcom przedostatniej reformy. Aktualna koncepcja kształcenia prozawodowego nawiązuje do modelu liceów technicznych (1996), proponując profilowanie w 15 obszarach (chemiczne badanie środowiska, ekonomiczno-administracyjny, elektroniczny, elektrotechniczny, kreowanie ubiorów, kształtowanie środowiska, leśnictwo i technologia drewna, mechaniczne techniki wytwarzania, mechatroniczny, rolniczo-spożywczy, socjalny, transportowo-spedycyjny, usługowo-gospodarczy, zarządzanie informacją oraz rzemiosło użyteczne i artystyczne w metalu).

Czym zatem jest kształcenie profilowane? Odpowiedzi dostarcza definicja Z. Wiatrowskiego¹⁸, rozumiejąca kształcenie profilowane jako *celowo organizowany proces edukacyjny, realizowany w nowym typie szkoły średniej, zakładający przygotowanie ogólnozawodowe w powiązaniu z wybranym układem zawodów i specjalności, stanowiący etap wstępny w dążeniu do kwalifikacji i kompetencji*.

Do kwalifikacji i kompetencji absolwent może dochodzić różnymi drogami szkolnego i pozaszkolnego systemu kształcenia zawodowego. Ich integracja z kształceniem prozawodowym, dokonywana w oparciu o indywidualne potrzeby podmiotów uczących się, będące cechą szczególną edukacji¹⁹, ma miejsce w edukacji prozawodowej. Tę rozumieć jako *proces integrujący kształcenie prozawodowe opisane wykształceniem średnim oraz nabytymi kwalifikacjami ogólnozawodowymi i umiejętnościami kluczowymi, aktualnie kształtowanymi w liceum profilowanym*. Owo spojrzenie na liceum profilowane pozwala dostrzec w nim elementy amerykańskiej szkoły uzawodowionej Career Education²⁰. Dalsze doskonalenie rozwiązań organizacyjnych, prawnych i dydaktycznych powinno ewoluować w kierunku przekształcenia obecnego liceum profilowanego w uniwersalną szkołę uzawodowioną (rys. 4). Tę uniwersalność daje różnorodne przygotowanie, które *absolwentom zapewnia wielość dróg w dochodzeniu do kwalifikacji i kompetencji zawodowych, w placówkach szkolnego i pozaszkolnego systemu kształcenia zawodowego*.

¹⁴ *Struktura systemów kształcenia ogólnego i zawodowego w Unii Europejskiej*, Eurydice i CEDEFOP, Komisja Europejska, Biuro Eurydice, Warszawa 1997.

¹⁵ Kwiatkowski S.M. *Kształcenie zawodowe – wyzwania, priorytety, standardy*, IBE, Warszawa 2006.

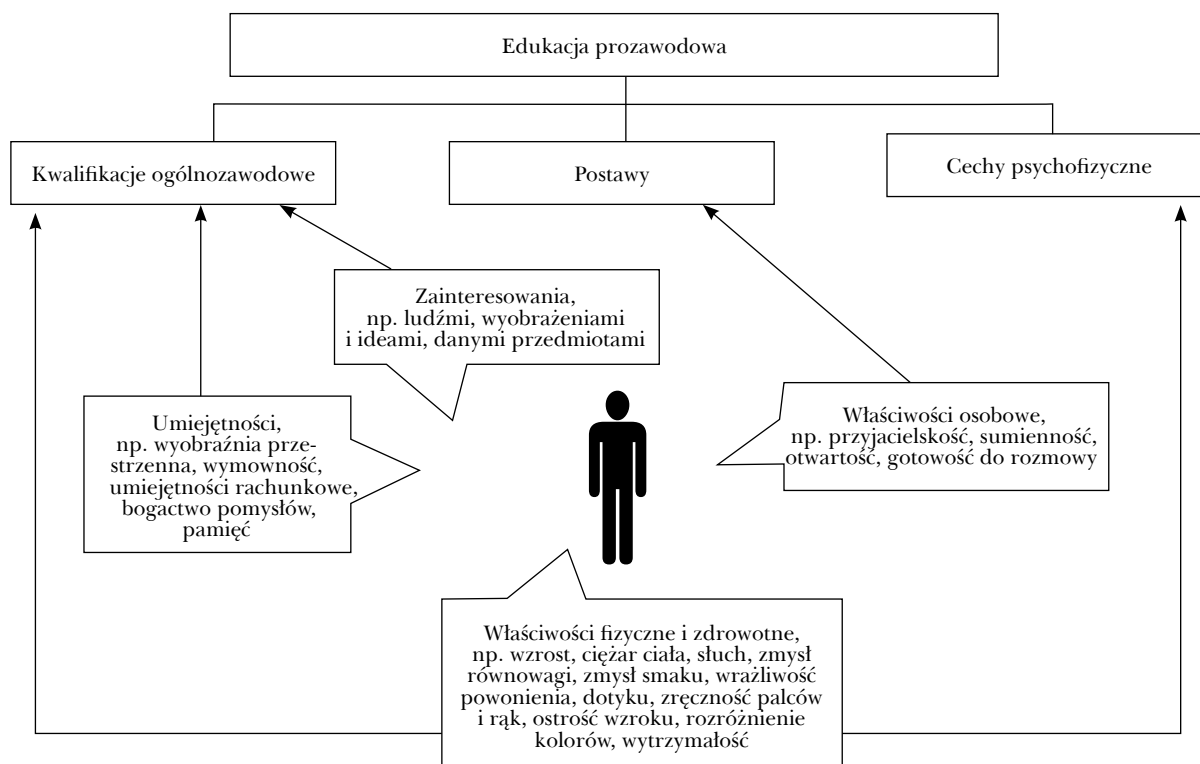
¹⁶ *Struktura systemów kształcenia ogólnego i zawodowego w Unii Europejskiej*, s. 7.

¹⁷ Zob. Mońka-Stanikowa A. *Oświata i wychowanie w toku przemian*, Warszawa 1974, s. 98.

¹⁸ Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, s. 185.

¹⁹ Zob. Kwieciński Z. *Socjopatologia edukacji*, Olecko 1995; Idem, *Edukacja do globalnego przetrwania* [w:] Paclawska K. [red.] *Tradycja i wyzwania. Księga Pamiątkowa na 75-lecie założenia Studium Pedagogicznego UJ 1921-1996*, Kraków 1996; Hejnicka-Bezwińska T. *O zmianach w edukacji. Konteksty, zagrożenia, możliwości*, Bydgoszcz 2000.

²⁰ Nowacki T. *Zawodoznawstwo*, Radom 1999, s. 23.

Rys. 4. Edukacja prozawodowa rozumiana w wymiarze humanistycznym.
Źródło: Nowacki T. *Zawodoznawstwo*, Radom 1999, 2001. Modyfikacja: Baraniak B.

Owa uniwersalność edukacji prozawodowej wyraża się w integracji cech kształcenia prozawodowego z postawami człowieka, wśród których istotna powinna być aktywność będąca pochodną różnorodnego przygotowania szkolnego – począwszy od średniego ogólnokształcącego, przez umiejętności kluczowe, do kwalifikacji ogólnozawodowych.

2.5. Edukacja zawodowa

Pojęcie edukacji zawodowej – podobnie jak edukacji przedzawodowej i prozawodowej – nie jest jednoznacznie rozumiane. Okres transformacji ujawnił potrzebę postrzegania jej w humanistycznym wymiarze²¹. R. Gerlach, powołując się na rozumienie edukacji przez Z. Kwiecińskiego, który postrzega ją jako ogół wpływów na jednostkę i grupy ludzkie, wpływów sprzyjających ich rozwojowi i wykorzystywaniu posiadanych możliwości, aby w maksymalnym stopniu stały się świadomymi i twórczymi członkami wspólnoty społecznej i narodowej, kulturowej i global-

nej oraz by stały się zdolne do aktywnej samorealizacji, niepowtarzalnej i trwałej tożsamości i odrębności, były zdolne do rozwijania własnego JA poprzez podejmowanie »zadań ponadosobistych« poprzez utrzymywanie ciągłego własnego JA w toku spełniania »zadań dalekich«. Edukacja wypełnia ogół czynności prowadzenia drugiego człowieka i jego własnej aktywności w osiąganiu pełnych i swoistych dlań możliwości, jak też ogół wpływów i funkcji ustanawiających i regulujących osobowość człowieka i jego zachowania, w relacji do innych ludzi i wobec świata²², formułuje zadania współczesnej edukacji zawodowej, którymi są nie tylko opanowanie wiedzy zawodowej opisanej wiadomościami, umiejętnościami, nawykami i sprawnościami zawodowymi, ale także kształtowanie podstaw, poglądów, zainteresowań prozawodowych, myślenia koncepcyjnego, innowacyjnego, twórczego, a także stosunku do świata wartości, społeczeństwa, drugiego człowieka, samego siebie, świata kultury i przyrody²³. Zatem trzeba zgodzić się z powyższym poglądem, że celem współczesnej edukacji zawodowej jest kształtowanie pełni człowieczeństwa, a nie wykonawcy określonych zadań, w myśl holistycznej teorii urzeczywistniającej się w czterowymiarowym modelu edukacji uwzględniającej harmonijny rozwój fizyczny, intelektualny, społeczny i duchowy istoty ludzkiej²⁴, prowadzącej do kształtowania

²¹ Gerlach R. *Nauczyciel w pozaszkolnych formach oświaty zawodowej w Polsce*, Bydgoszcz 1997; Idem, Gerlach R. *Edukacja zawodowa nie tylko dla rynku pracy* [w:] Gerlach R. [red.] *Edukacja wobec rynku pracy. Realia – możliwości – perspektywy*, Bydgoszcz 2003; Nowacki T. *O kwalifikacjach prawie wszystko*, Warszawa 1997; Idem, *Spór o kwalifikacje* [w:] Gerlach R. [red.] *Kształcenie prozawodowe i zawodowe w kontekście integracji Europy*, Bydgoszcz 2002; Idem, *Leksykon pedagogiki pracy*, Radom 2004; Wiatrowski Z. *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 1994; Idem, *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 2000, 2004.

²² Kwieciński Z. *Edukacja do globalnego przetrwania*, s. 13-14.

²³ Gerlach R. *Edukacja zawodowa nie tylko dla rynku pracy*, ibidem.

²⁴ Op. cit., s. 175; Por. Nowacki T. *Podstawy dydaktyki zawodowej*, Warszawa 1971; Łyko Z. *Listy o edukacji* [w:] „Forum Oświatowe” Nr 2, 1998.

osobowości nie tylko zawodowej²⁵, ale osobowości człowieka jako podmiotu edukacyjnego.

Humanistyczny wymiar edukacji w odniesieniu do jej zawodowego obszaru odzwierciedla również pogląd L. Turossa²⁶, wyrażony autokreacją. Ilustruje ona autorski rozwój człowieka, który tkwi w jego aktywności, pobudza jego twórcze możliwości i nadaje pracy takowy charakter. Jego efekty wyrażają udoskonalone narzędzia i maszyny, które dają korzyści ekonomiczne pracy, m.in. skrócenie jej czasu, zmniejszenie wysiłku fizycznego, poprawę warunków pracy itp. Zatem aspekt twórczy pracy ma miejsce nie tylko w sferze artystycznej, ale nie pozostaje obcy żadnej pracy, począwszy od najprostszych do najbardziej złożonych czynności wykonywanych przez konstruktorów, technologów, innowatorów, ekonomistów, naukowców itp.²⁷.

Konsekwencją twórczego wkładu konstruktora, projektanta czy technologa w procesie pracy jest zmiana jej charakteru, która wymusza na pracowniku potrzebę podwyższania kwalifikacji, a te umożliwiają człowiekowi skuteczne realizowanie nowych zadań zawodowych, wymuszonych postępowaniem technicznym i technologicznym, potrzebą przewyższania tendencji do rutyny, naśladownictwa, przeciętności i dążeniem do przekraczania granic swojej wiedzy i swoich umiejętności. Cechy te pozwalają na wyzwalenie człowieka jako podmiotu z fatalistycznego przekonania o niemożliwości zmiany swojej osobowości i realizację potrzeby sprośnięcia coraz to nowszym wyzwaniom współczesnego świata. Tezę tę podkreśla A. Maslow w swojej teorii motywacji, uważając, że *nie nigdy nie zrozumiemy ludzkiego życia, jeśli nie weźmiemy pod uwagę jego najważniejszych dążeń. Rozwój, samorealizacja, dążenie do zdrowia, poszukiwanie tożsamości i autonomii, tęsknota za doskonałością, to powszechne dążenie ludzkie*²⁸.

Elementy teorii autokreacji oraz teorii motywacji pozwalają postrzegać pracę w kategoriach wartości i rozpatrywać ją jako sensowną, użyteczną, potrzebną, dokładną, szanowaną, dostosowaną do możliwości człowieka, rozwijającą, dowarto-

ściową²⁹, umożliwiającą samorealizację³⁰, a także godną człowieka i jego urzeczywistnienia się w procesie pracy, odczuwania podmiotowości w realiach między pracą a ekonomią³¹. Powyższe cechy pracy wyrastają z postaw kształtowanych w procesie edukacji zawodowej, którą interesuje nie tylko kształcenie, ale i wychowanie (rys. 3). One, w połączeniu z autokreacją rozumianą *jako proces uczenia się, twórczego funkcjonowania w obranym, wyuczonym i wykonywanym zawodzie*³², nadają procesowi edukacji zawodowej wymiar humanistyczny. Jego cechy charakterystyczne to:

1. Wychowanie do sterowania własnym losem poprzez przyswajanie sobie uniwersalnych prawd o życiu ludzkim i umiejętności wyboru wartości i do ciągłego doskonalenia swojej osobowości (w aspekcie społecznym i indywidualnym).
2. Rozwinięcie motywacji do pracy i kształtowania postaw warunkujących właściwy stosunek do pracy i pełną identyfikację z zawodem i ze środowiskiem pracy.
3. Wychowanie pracownika chcącego i umiejącego występować w roli podmiotowej.
4. Wychowanie pracownika mającego i chcącego zaspalać interesy indywidualne i społeczne, a także często podporządkowane sobie wzajemne.
5. Wychowanie pracownika umiejącego żyć i pracować w warunkach gospodarki rynkowej, ryzyka zawodowego itp.
6. Wychowanie członków wspólnoty europejskiej, tj. ludzi, którzy rozumieją sens zjednoczenia Europy oraz potrzebę jego realizowania i umacniania.
7. Wychowanie człowieka jako wolnego obywatela państwa demokratycznego, rozumiejącego dokonujące się przeobrażenia w różnych dziedzinach życia i uczestniczącego w nich, znającego swoje prawa i obowiązki i czującego się zobowiązanym do ciągłego doskonalenia siebie oraz swego otoczenia³³.

Ową potrzebę ciągłego doskonalenia siebie (rys. 3) opisuje proces edukacji rozumiany przez Z. Wiatrowskiego jako *całozyciowe oddziaływanie zawodowznawcze rozkładające się na okresy problemowe pedago-*

²⁵ Wiatrowski Z. *Podstawy pedagogiki pracy*, s. 202.

²⁶ Tuross L. *Andragogika pracy*, Warszawa 2006.

²⁷ Baraniak B. *Kształcenie doradców zawodowych na studiach podyplomowych* [w:] Bednarczyk H., Figurski J., Żurek M. [red.] *Pedagogika pracy. Doradztwo zawodowe*, Warszawa – Radom 2004.

²⁸ Maslow A.H. *Motywacja i osobowość*, Warszawa 1996, s. 13.

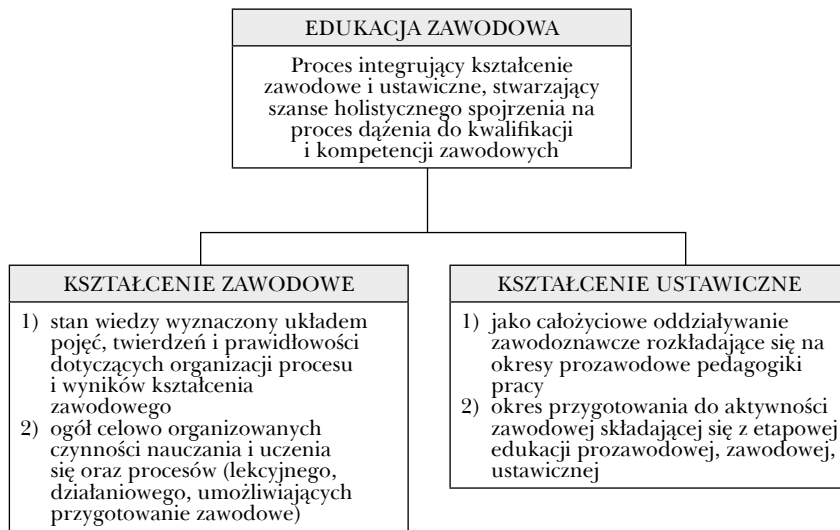
²⁹ Furmanek W. *Podstawy dydaktyki zawodowej*, Rzeszów 2000, s. 172-173; Idem, *Zarys humanistycznej teorii pracy*, Warszawa 2006; por. Wiatrowski Z. *Praca w zbiorach wartości pracujących, bezrobotnych i młodzieży szkolnej*, Włocławek 2004.

³⁰ Lewowicki T. *Humanista i idee humanizmu spełnione w pedagogice pracy. Pedagogika pracy w kontekście integracji europejskiej*, Warszawa 2003, s. 15.

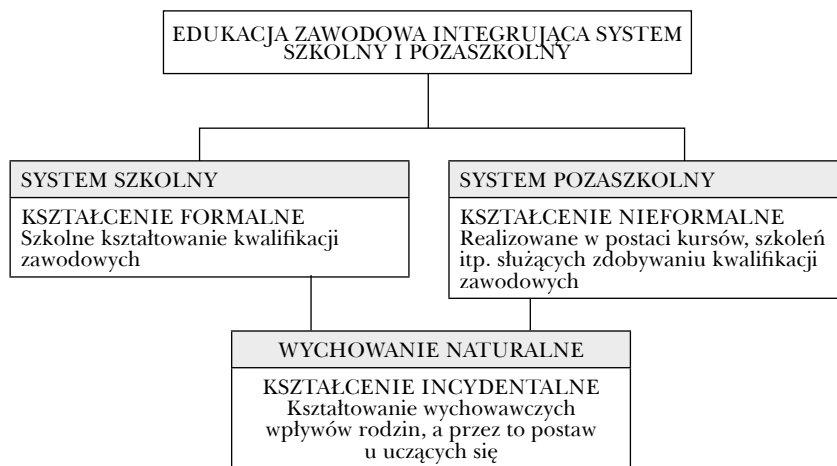
³¹ Moskwa J. *Prorok i polityk*, Warszawa 2003, s. 86.

³² Nowacki T. *Przedmowa* [w:] Tuross L. *Andragogika pracy*, Warszawa 2006, s. 9.

³³ Por. Wiatrowski Z. *Podstawy pedagogiki pracy*, s. 7-9.

Rys. 5. Struktura edukacji zawodowej (model własny).

Rys. 6. Model edukacji zawodowej w integracji kształcenia formalnego, pozaformalnego i incydentalnego (model własny).

giki pracy³⁴. Ukazując wielość dróg wiodących do nabywania kwalifikacji zawodowych, pozwoliły one R. Gerlachowi³⁵ sformułować pogląd na edukację zawodową. Tę postrzega on przez pryzmat integracji kształcenia zawodowego i ustawicznego. W tym rozumieniu edukacja zawodowa stwarza szansę holistycznego spojrzenia na proces dążenia do kwalifikacji i kompetencji zawodowych, w kształtowaniu których istotne będą zarówno zbiory wiadomości i umiejętności, ale również i postaw, w tym zawodowych, wyrażonych stanem mobilności zawodowej, elastyczności, inicjatywności, odpowiedzialności oraz przedsiębiorczości³⁶.

³⁴ Op. cit., s. 342.

³⁵ Gerlach R. *Edukacja zawodowa nie tylko dla rynku pracy*, s. 117.

³⁶ Wiatrowski Z. *Edukacja ogólnotechniczna i informatyczna w warunkach cywilizacyjnych pierwszego dwudziestolecia XX wieku* [w:] Kajdasz-Aouil M., Michalski A [red.] *Edukacja techniczna i informatyczna. Poglądy, wyzwania i możliwości*, Bydgoszcz 2003, s. 25-26.

Rozpatrywanie tych procesów łącznie, jak twierdzi R. Gerlach³⁷, wydaje się uzasadnione, albowiem edukacja szkolna uznawana jest dzisiaj za podstawę dalszego, trwającego do końca życia kształcenia (rys. 5).

Powyższe rozumienie edukacji ustawicznej wypełnia ideę całościowego uczenia się, akcentowaną we współczesnych raportach oświatowych³⁸. Inny model edukacji zawodowej, oparty również na integracji, ale kształcenia formalnego, nieformalnego i incydentalnego, można zbudować na podstawie poglądu S.M. Kwiatkowskiego (rys. 6).

³⁷ Gerlach R. *Edukacja zawodowa nie tylko dla rynku pracy*, s. 171.

³⁸ Faure E. *Uczyć się, aby być*, Warszawa 1975; Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia, *Nauczanie i uczenie się na drodze do uczącego się społeczeństwa*, Warszawa – Radom 1997; Delors J. *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb*, Warszawa 1998; Mayor F. *Przyszłość świata*, Warszawa 2001.

Powyższy model edukacji zawodowej rozpatruje łącznie poszczególne fazy kształcenia. Integracja ta – jak twierdzi S.M. Kwiatkowski – wiedzie w kierunku budowania otwartego i elastycznego systemu edukacji, rzeczywistego wspierania aktywności poznawczej i przedsiębiorczości – postaw prowadzących do zwiększenia szans na współczesnym rynku pracy³⁹.

Podsumowanie

Podjęte rozważania unaoczniają rolę edukacji w przygotowaniu człowieka do pracy, który poza kwalifikacjami i umiejętnościami zawodowymi powinien wykazywać aktywność, dzięki której będzie dążył do rozwoju zawodowego, dającego satysfakcję zawodową, a także pozycję w zawodzie i społeczeństwie.

Bibliografia

1. Baraniak B. *Kwalifikacje i kompetencje oczekiwanyimi kategoriami współczesnej pracy zawodowej*, cz. I, „Pedagogika Pracy” Nr 46, 2004.
2. Baraniak B. *Kształcenie doradców zawodowych na studiach podyplomowych* [w:] Bednarczyk H., Figurski J., Żurek M. [red.] *Pedagogika pracy. Doradztwo zawodowe*, Warszawa – Radom 2004.
3. Baraniak B. *Pedagogika pracy*, Warszawa 2007.
4. Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia, *Nauczanie i uczenie się na drodze do uczącego się społeczeństwa*, Warszawa – Radom 1997.
5. Borkowska S. *Rynek pracy wobec integracji z Unią Europejską*, Warszawa 2000.
6. Culler J.P. *Our creative diversity. Raport of the World Commission on Culture and Development*, 1995.
7. Delors J. *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb*, Warszawa 1998.
8. Falski M. *Fragmenty prac z zakresu oświaty 1945-1972*, Wrocław 1973.
9. Faure E. *Uczyć się, aby być*, Warszawa 1975.
10. Furmanek W. *Podstawy dydaktyki zawodowej*, Rzeszów 2000.
11. Furmanek W. *Zarys humanistycznej teorii pracy*, Warszawa 2006.
12. Gerlach R. *Edukacja zawodowa nie tylko dla rynku pracy* [w:] Gerlach R. [red.] *Edukacja wobec rynku pracy. Realia – możliwości – perspektywy*, Bydgoszcz 2003.
13. Gerlach R. *Nauczyciel w pozaszkolnych formach oświaty zawodowej w Polsce*, Bydgoszcz 1997.
14. Hessen S.C. *Podstawy pedagogiki*, Warszawa 1931.
15. Hejnicka-Bezwińska T. *O zmianach w edukacji. Konteksty, zagrożenia, możliwości*, Bydgoszcz 2000.
16. Jeruszka U. *Kwalifikacje zawodowe. Poglądy teoretyczne a rzeczywistość*, Warszawa 2006.
17. Kwiatkowski S.M. *Kształcenie zawodowe – wyzwania, priorytety, standardy*, IBE, Warszawa 2006.
18. Kwiatkowski S.M. *Kształcenie zawodowe. Dylematy teorii i praktyki*, Warszawa 2001.
19. Kwiatkowski S.M. *Pedagogika pracy* [w:] Śliwierski B. [red.] *Pedagogika*, t. 3, *Subdyscypliny wiedzy pedagogicznej*, Gdańsk 2006.
20. Kwiatkowski S.M. *Placówki kształcenia ustawicznego i ich zadania w kontekście akredytacji realizacji idei społeczeństwa opartego na wiedzy – rozwiązania europejskie i krajowe* [w:] Baraniak B. [red.] *Materiały metodyczne szkoleniowe. Szkolenie kadry administracji oświatowej w zakresie postępowania akredytacyjnego*, IBE i MENiS, Warszawa 2005.
21. Kwiatkowski S.M., Symela K. [red.] *Standardy kwalifikacji zawodowych. Teoria – Metodologia – Projekty*, Warszawa 2000.
22. Kwieciński Z. *Edukacja do globalnego przetrwania* [w:] Paćławska K. [red.] *Tradycja i wyzwanie. Księga Pamiątkowa na 75-lecie założenia Studium Pedagogicznego UJ 1921-1996*, Kraków 1996.
23. Kwieciński Z. *Socjopatologia edukacji*, Olecko 1995.
24. Lewowicki T. *Humanista i idee humanizmu spełnione w pedagogice pracy. Pedagogika pracy w kontekście integracji europejskiej*, Warszawa 2003.
25. Łyko Z. *Listy o edukacji* [w:] „Forum Oświatowe” Nr 2, 1998.
26. Maslow A.H. *Motywacja i osobowość*, Warszawa 1996.
27. Mayor F. *Przyszłość świata*, Warszawa 2001.
28. Mońka-Stanikowa A. *Oświata i wychowanie w toku przemian*, Warszawa 1974.
29. Moskwa J. *Prorok i polityk*, Warszawa 2003.
30. Nowacki T. *Leksykon pedagogiki pracy*, Radom 2004.
31. Nowacki T. *O kwalifikacjach prawie wszystko*, Warszawa 1997.
32. Nowacki T. *O reinterpretację układu kwalifikacji* [w:] Kwiatkowski S.M. [red.] *Kwalifikacje zawodowe na współczesnym rynku pracy*, Warszawa 2004.
33. Nowacki T. *Podstawy dydaktyki zawodowej*, Warszawa 1971.
34. Nowacki T. *Przedmowa* [w:] Turowski L. *Andragogika pracy*, Warszawa 2006.

³⁹ Por. Borkowska S. *Rynek pracy wobec integracji z Unią Europejską*, Warszawa 2000.

35. Nowacki T. *Spór o kwalifikacje* [w:] Gerlach R. [red.] *Kształcenie prozawodowe i zawodowe w kontekście integracji Europy*, Bydgoszcz 2002.
36. Nowacki T. *Zawodoznawstwo*, Radom 1999, 2001.
37. Nowacki T., Korabiowska-Nowacka K., Baraniak B. *Nowy słownik pedagogiki pracy*, WSP TWP, Warszawa 2000.
38. *Reforma szkolnictwa ponadgimnazjalnego 2000*, Warszawa.
39. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 21 maja 2001 roku w sprawie podstaw programowych kształcenia ogólnego dla liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych i techników (Dz. U. Nr 61).
40. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 21 stycznia 2005 roku w sprawie podstaw programowych dla zawodów (Dz. U. Nr 26)
41. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. Nr 51)
42. *Strategia rozwoju edukacji*, MEN, Warszawa 2005.
43. *Struktura systemów kształcenia ogólnego i zawodowego w Unii Europejskiej*, Eurydice i CEDEFOP, Komisja Europejska, Biuro Eurydice, Warszawa 1997.
44. Suchodolski B. *Jakie liceum ogólnokształcące jest nam potrzebne*, „Głos Nauczycielski” Nr 50, 1964.
45. Tuross L. *Andragogika pracy*, Warszawa 2006.
46. Wiatrowski Z. *Edukacja ogólnotechniczna i informatyczna w warunkach cywilizacyjnych pierwszego dwudziestolecia XX wieku* [w:] Kajdasz-Aouil M., Michalski A [red.] *Edukacja techniczna i informatyczna. Poglądy, wyzwania i możliwości*, Bydgoszcz 2003.
47. Wiatrowski Z. *Pedagogika pracy w zarysie*, Bydgoszcz 1980, 1985.
48. Wiatrowski Z. *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 1994, 2000, 2004.
49. Wiatrowski Z. *Praca w zbiorach wartości pracujących, bezrobotnych i młodzieży szkolnej*, Włocławek 2004.

Autorka jest pracownikiem naukowym Instytutu Badań Edukacyjnych w Warszawie

Bardzo wielu, a może większość ludzi, aby coś znaleźć, musi najpierw wiedzieć, że to istnieje.

Georg Christoph Lichtenberg